

ABBOS I VA VALI MUHAMMADXON O'RTASIDAGI DIPLOMATIK MUNOSABATLAR

Annotatsiya. Mazkur maqolada Eronda hukmronlik qilgan Safaviylar sulolasi shohi Abbos I va Buxoro xoni Vali Muhammadxon o'rtasidagi harbiy-siyosiy aloqalar manbalar va xorijiy tadqiqotlar natijasida tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Abbos I, Vali Muhammadxon, Eron, Movarounnahr, Balx, Xuroson.

DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN ABBAS I AND VALI MUHAMMAD KHAN

Annotation. This article analyzes the military-political relations between Shah Abbas I of the Safavid dynasty, who ruled in Iran, and Vali Muhammad Khan of Bukhara, based on sources and foreign research.

Keywords: Abbas I, Wali Muhammad Khan, Iran, Transoxiana, Balkh, Khorasan.

ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ АББАСОМ I И ВАЛИ МУХАММАДХАНОМ

Аннотация. В данной статье на основе источников и зарубежных исследований проанализированы военно-политические отношения между шахом династии Сефевидов Аббасом I, правившим в Иране, и ханом Бухары Вали Мухаммадханом.

Ключевые слова: Аббас I, Вали Мухаммадхан, Иран, Мавераннахр, Балх, Хорасан.

Kirish. Safaviylar imperiyasi bilan Ashtarxoniylar sulolasi o'rtasida ma'lum muddat davomida elchilik munosabatlari olib borilgan. Eron shohi safaviy Abbos I muvaffaqiyatsiz yurishlaridan so'ng yangi rejalar asosida urush boshlash niyatida bo'lgan. Ammo 1605-yil may oyida Buxoro xoni ashtarxoniy Boqi Muhammadxon vafotidan keyin uning ukasi Vali Muhammadxonning hokimiyat tepasiga kelishi natijasida safaviy Abbos I bu yurushdan chekingan. Vali Muhammadxon Balx, Andxuy, Shibirg'on hududlarini akasining kenja o'g'li Nadr Muhammadga Samarqand hududlari berilgan [6.121-122].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review). Abbos I va Vali Muhammadxon o'rtasidagi diplomatik munosabatlar Muhammad Yusuf Munshiyning "Tarixi Muqimxoniy", Iskandarbek Munshiyning "Tarixi olamroyi Abbosiy", Muhammad Tolibning "Matlab-ut tolibin", Armeniy Vamberining "Buxoro yoxud Movarounnahr tarixi" kabi asarlarda tadqiqotda foydalanish mumkin. Shuningdek tadqiqotchi olimlar Audrey Burton (1997), Anton Alekseyev (2006), Cihat Aydoğmuşoğlu (2013), Mehmet Saray (2017), Tofiq Nejefli (2021), Guldona Taniyeva (2021) kabi diplomatik munosabatlariga oid maxsus tadqiqotlar olib borishgan.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Maqolani yozishda tarixiylik, tizimlilik, xolislik, shuningdek, statistik usullardan foydalanilib, safaviy Abos I va ashtarxoniy hukmdor Vali Muhammadxon o'rtasidagi o'zaro siyosiy va diplomatik munosabatlar tahlil qilindi. Shuningdek, turk, ingliz va rus olimlarining tadqiqot metodologiyasidan ham foydalanildi.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Iskandarbek Munshiy bergan ma'lumotlarga ko'ra, 1605-yil sentyabrda vafot etgan Balx hokimi Muhammad Ibrohimning yaqin do'stlaridan biri Yormuhammad Mirzo shoh Abbos I bilan ko'rishish uchun Naxichevanga kelgan. U shoh Abbos I bilan uchrashuvda Gurjistonning qizilboshlar tasarrufidagi qismini Xuroson amirlariga

boshliq bo'ladigan o'zbek shahzodasi Jahongirga berishni taklif qilgan va uning yordami bilan viloyatning boshqa joylarini egallab, Balxga hujumga tayyorgarlik qilishni bildirgan [1.1107-1108]. Shoh I Abbos bu masalani amalga oshirishni boshqa vaqtga kechiktirgan. Yormuhammad Mirzo safaviy shohga dastlab Hirotning shimoli-sharqida joylashgan Gurjiston (Gruziya)ni idora qilishlarini va Balxga yurishi haqida bildirgan [8.164]. Bundan keyin Shoh Abbos I o'zining Xuroson va Gurjistondagi amirlariga o'zbeklarga yordam berishni buyuradi. 1605-yil dekabr oyida o'zbek shahzodalari Qazvindan Xurosonga yo'lga tushgan. Hirotga kelganlarida Husaynixon qizilbosh jangchilaridan bo'lgan shomli qabilasini 1606-yil yozida sultonzodalarga Gurjistonga yuboradi. Ular mazkur yordam orqali Gurjistonning katta qal'alarini bosib olgan. Vali Muhammadxon deyarli doim vaqtini aysh-ishratda o'tkazib, hukumat faoliyati ustidan zaif nazorat olib borgan. Uning davlat ishlaridagi ojizligidan foydalanib, ko'pchilik amirlar o'zlarini mustaqil hisoblab, aholiga qarshi zo'ravonlik uyushtirdilar va talon-taroj qildilar. Buxoro xonligidagi notinchlikdan qozoqlar va qalmoqlar ham foydalanib, Movaraunnahrga bosqinlarini kuchaytirdilar, bu esa mamlakatdagi siyosiy vaziyatni murakkablashtirgan [2.87].

1607-yil bahorida Safaviylar saroyidagi o'zbek shahzodalari Jahongirxon va Muhammad Salim Sulton vaziyatdan foydalanib, 13 ming kishilik qo'shin bilan Balxga hujum qilish maqsadida, Qarjistonni tark etgan. Hazora qabilalari Shibirg'on, Maymana va Chichektu amirlari Balx qozisi Shoh Bey Ko'kaldoshdan yordam so'ragan. U shaharda qolib xonga xat yozib, ko'rsatmalar so'ragan, shahar mudofaasini kuchaytirgan. Shahzodalar qo'shini Maruchaga kelganda Vali Muhammadxon Hoji Bey Qushchun boshchiligidagi qo'shinni yuboradi. Ba'zi askarlar shahzodalarning qo'shinlaridan qo'rqib, boshqa tomonga o'tib ketgan. Lekin xonning jiyanlari aralashgani uchun shahzodalar qo'shini mag'lubiyatga uchradi. Shahzodalarning qo'shini Gurjistonga qochib ketgan va yangi kuchlarni yig'ib, yana hujumga o'tgan. Vali Muhammadxon jiyanlari Balx hokimi Nadr Muhammad bilan ularga qarshi qo'shin yuborgan. Nadr Muhammad dushman bilan murosqa qila olmagan uchun Vali Muhammadxon qo'shini boshiligidagi Balxga shaxsan yo'l olgan. Biroq Balx amirlari Jahongirxon va Muhammad Salim Sulton qo'shinlari tomonidan Saripulda mag'lubiyatga uchradilar. Shibirg'onda aholi shahzodalar atrofiga to'planib, Balx yaqinidagi Aqchaga kelishdi. Vali Muhammadxonning sarkardasi Muhammad Boqi Bey shahzodalar qo'shiniga hujum qilib, ularni mag'lub etadi [1.1339-1341]. Yor Muhammad Mirzo jangda halok bo'lgan, Jahongir Mirzo qo'shini tarqatib yuborilgan va Muhammad Salim Mirzo esa asirga olingan. Shuning uchun Jahongirxon 3 ming kishilik qo'shin bilan Gurjistonga qaytishga majbur bo'ldi. Safaviylarning Balxni egallashga urinishlari muvaffaqiyatsizlikka uchragan. Vali Muhammadxon boshchiligidagi o'zbek amirlarining mavqeyi ancha mustahkamlanib, ularning Xurosonga navbatdagi hujumi uchun sharoit mavjud bo'lgan. 1607-yilning kuzida Vali Muhammadxon Xurosonga ikki tomondan qo'shin yuboradi. U birinchi tomon Marv hududidan, ikkinchi tomondan esa janubdagi Badg'is tomondan qo'shinlar yurishga borishini buyurgan [6.121-127]. Qo'shinning asosiy qismi Badg'is-Hirot yo'lining kesishmasida joylashgan Hovzxon qal'asi oldida uch kun qarorgoh qurib joylashgan. Biroq ular qal'aga hujum qilmay, Zurobod va Bodg'iz viloyatlarida yashovchi aholini talon-taroj qilgan. Xuroson "amir-ul-umarosi" o'zbeklarning hujum haqida ogohlantirilgan. U boshqa qal'alardagi askarlarga ham xabar yuborib, qo'shinini jangga tayyorlagan. Ammo ob-havo kutilmaganda o'zgarishi natijasida qor yog'a boshlagan va ko'plab o'zbek askarlar muzlab qolgan. Omon qolganlar chekinishga majbur bo'lgan. Chekingan askarlarning bir qismi Maruchak qal'asidan o'tayotganda, qal'a qozisi Husaynixonning o'g'li Qozoqxon ularga hujum qilgan [1.1341-1342].

Marvga borgan o'zbeklar viloyatni katta qismini talon-taroj qilgan va o'ljalar bilan Chorjo'yga qaytgan. Marv hokimi Bektoshxon Ustachli qal'ada 300 kishi qoldirib, o'zbeklarni ta'qib qilishga kirishgan. O'zbeklarning bir qismi qochib ketgan boshqalari esa jangda halok bo'lgan. Bektoshxon o'zbeklar tuzgan tuzoqqa tushib qolmaslik uchun ularni ta'qib qilishdan chekingan. Bektoshxon asirga olingan 12 nafar o'zbek asirini chopar bilan Shemaxa yaqinidagi Shoh Abbos I qarorgohiga jo'natgan. O'zbek mahkumlari Xalxal yaqinidagi Miyonsaroyga yetib kelganlarida, o'zbek mahbuslaridan biri qo'lini ochib, bir qancha asirlarni qutqarib qolishga muvaffaq bo'lgan. Bektoshxon askarlari asirlar haqida atrofdagi qishloqlarni ogohlantirilgan.

50 Biroz vaqt o'tgach asirlar qo'lga olinib, Shoh Abbos huzuriga keltirilgan va qatl etilgan [1.1342-1343]. Tofiq Nejefflining yozishicha, Vali Muhammadxonning Xurosonga safari muvaffaqiyatsizlikka uchraganidan so'ng, jiyanlariga qarshi kurashish uchun Safaviylar bilan munosabatlarni yaxshilashga qaror qilgan. U yaqin kishilaridan birini Xuroson hokimining yoniga yuborib uzr so'ragan. Bundan xabar topgan Abbos I Buxoro xoni Vali Muhammadxonga maktub yozib, Yuzboshi Mirzo Ali bey Turkman orqali yuborgan. Vali Muhammadxon mazkur maktubga javoban, yaqin kishilaridan biri Shoh Muhammad Xazonachini turli qimmatbaho sovg'alar bilan Safaviylar shohi huzuriga jo'natdi [1.1463]. Tofiq Nejeffli yozishicha, tomonlar o'rtasidagi elchilik amashinuvi Vali Muhammadxonga qarshi ishlagan [8.167].

Bu davrda Vali Muhammadxon Samarqand va Balxda hokimlik qilayotgan akasi Din Muhammadning o'g'illari Imomquli va Nadr Muhammad o'rtasida ham adovat vujudga kelgan [2.79-80]. Vali Muhammadxon jiyani Imomqulini Badaxshondagi qo'zg'olonni bostirish uchun yuborgan bo'lsada, uning nufuzi oshganini eshitgach, Qurduzga orqaga qaytishini buyurgan.

Vali Muhammadxon davlat ishlarida xotirjamligi, bazm o'yinlarida ko'p vaqtini o'tkazganligi sababli o'zbek amirlari uni ag'darib, Imomqulini taxtga o'tqazmoqchi bo'lgan. 1608-yil boshida Imomquli shoh Abbos I huzuriga elchisini yuborib, undan yordam so'ragan. Shoh Abbos 1608-yil 27-martda ham Imomquliga ham Vali Muhammadxonga qimmatbaho sovg'alar va maktub bilan elchi yuborgan. Imomqulixonning elchisi shoh qarorgohida joylashgan Sarishahriga yetib kelgan. Elchi qaytayotganda shoh u bilan birgalikda Bayramalibey Ustachlini Buxoroga yuborgan. Bayramalibey Ustachli boshchiligidagi elchilar Buxoroga kelganda qabul qilingan. 1609-yil 12-iyulda Eronga qaytganidan so'ng, shohga Buxoro xoni yetkazgan ma'lumotlarni aytib o'tgan. Jumladan, Buxoro xoni Vali Muhammadxon Safaviylarga qarshi yurishlar olib borganidan afsusda ekanligi, ikki mamlakat o'rtasida tinchlik o'rtanish istagini bildirgan [8.168].

Safaviylar sulolasi elchiligi Buxorodan qaytganidan so'ng, Movarounnahr hukmdori bilan safaviy shoh o'rtasidagi do'stona munosabatlarning mustahkamlanib, ikki davlat o'rtasidagi munosabatlar sezilarli darajada yaxshilangan. Vali Muhammadxon Balx aholisi Nadr Muhammadni qo'llab-quvvatlaganini ko'rgach, tashvishlana boshlagan. Vali Muhammadxon jiyani Imomqulixon bilan munosabatlari keskinlashgani uchun Balxni egallash maqsadida shoh Abbos I dan yordam so'ragan. U 1610-yil bahorida Safaviylar davlatining Xuroson hokimiga maktub yo'llab, Eron shohi bilan do'stona aloqalar o'rnatmoqchi ekanligini ma'lum qilgan [6.121-128].

Safaviy shoh bilan munosabatlarni yaxshilash istagida bo'lgan Vali Muhammadxon 1610-yilda Shoh Muhammad Xazanachiy boshchiligidagi elchilarni Abbos I saroyiga yuborgan. Mulla Jaloliddin Munajjim mazkur elchilik to'g'risida ma'lumot berishicha, Vali Muhammadxonning elchisi Shoh Muhammad Xazonchi 1610-yil 17-iyunda Tabrizda bo'lgan Shoh Abbos I huzuriga kelgan va hukmdor tomonidan qabul qilingan. Elchi Vali Muhammadxonning sovg'alarini shohga topshirdi. Sovg'alar orasida tuyalar, yuk otlari, chinni idishlar, mushk, qurol, egar, qamchi va boshqa qimmatbaho buyumlar bo'lgan. 1611-yil Yalangto'sh Bahodir, Xoja Hoshim Balxga borib Imomqulixon bilan birgalikda Vali Muhammadxonga qarshi birlashdi. 1611-yil mart oyida Imomqulixon va Vali Muhammadxon o'rtasida Qarshi yaqinida jang boshladi. Vali Muhammadxon qo'shini oz bo'lgani uchun tinchlikni taklif qildi. Imomqulixon boshchiligidagi qo'shin kechqurun Vali Muhammad qarorgohiga hujum qildi. Vali Muhammadxon qochib ketdi va qolgan askarlar ham taslim bo'lishdi [1.1494-1495]. Vali Muhammadxon Buxoroga borgan bo'lsa-da, shahar eshiklarini hech kim ochmagan. Keyinchalik u Chorjo'yga boradi. U 1611-yil 26-mart Nadr Muhammadni Buxoroga harakat qilganini eshitib, Hajga borish uchun Shoh Abbos I dan yordam olish umidida Safaviylar hududiga qochib ketgan. Vali Muhammadxon shoh Abbos I bilan uchrashish uchun dastlab Marvga bordi. U shohga do'stona maktub yuboradi, shoh ham Vali Muhammadxonning yo'l ehtiyojlari uchun mahalliy hokimlarga topshiriq berib, sovg'alar ham yubordi. Vali Muhammadxon dastlab Mashhadga borib, Imom Rizo qabrini ziyorat qildi. Shoh Abbos I Vali Muhammadxonga sovg'alar - oltin, tuyalar, chodirlar, Iroq otlari, don, gilam, teri, mo'yna, sham, kiyim-kechak va pul yubordi. Vali Muhammadxon Mashhad yaqinidagi Chor

Bog'da Mashhad darg'asi Shoh Nazarbeyning ukasi Mirzo Arab tomonidan qarshilangan. So'ngra Iroqi Ajam tomon yo'l olib, Bistomga keladi va Astrobod qozisi Farhodxon kutib olingan. Bu yerda esa Eshikog'aboshi Aliqulixon Shamli tomonidan qarshilangan. Ertasi kuni Aliqulixon Vali Muhammadxonga mezbonlik qiladi va unga ko'plab sovg'alar berildi [1.1497]. Vali Muhammadxon shoh qarorgohi Koshonada joylashgan Isfahonda tantanali ravishda kutib olingan. Isfahondagi qarorgohigacha bo'lgan uch farsax yo'lining ikki tomonida minglab qo'shin saf tortgan. Vali Muhammadxon Shoh Abbas I, Ollohberdi bey, Ollohquli bey va Nadrxon Muhrdor kabi yuqori amaldorlar bilan birgalikda Isfahondan 15-20 kilometr uzoqlikda joylashgan Davlatobodda kutib olingan. Shoh Abbas Vali Muhammadxon bilan ko'rishib, iliq munosabatda bo'ldi. Kamol Davlatobodiy ismli shayx Shoh I Abbas va Vali Muhammadxonni xonaqohiga taklif qiladi. Kutib olinganidan keyin xon Shoh Abbas I bilan birlikda qiymatli ashyolar bilan bezatilgan 20 ming saf tortgan askarlarning yonidan o'tib, shaharga kirishgan. Shoh saroyidagi uylarning birini Vali Muhammadxonga topshirgan.

Ertasi kuni Shoh Abbas I uni ziyorat qilib, iliq suhbat qildi. Uni ziyofatlarga, maxsus kechki ovqatlarga va shikorlarga taklif qilgan. Vali Muhammad Naqshi-Jahon maydonida tashkil qilingan chavgon o'yinidan, ot va o'q otish musobaqalaridan juda ta'sirlangan [6.130]. Shoh Abbas I Vali Muhammadxonga Buxoro taxtini qaytarib berishga yordam berishini va'da bergan, ammo keyingi yil Ozarbayjonni to'liq ozod qilgandan keyin ko'maklashishini bildirgan. Vali Muhammadxon shohning zudlik bilan yordam bermasligini anglagach, xonlikka qaytishni o'ylagan. Bu vaqtda Vali Muhammadxon xotini Oyxonim bilan nikohi buzilganini, Imomqulixonning Oyxonimga uylanganini bilib olgan. Bu vaqtda Movarounnahrda Vali Muhammadxon da'vat maktublarni olgan. Mazkur vaziyatda Vali Muhammadxon Buxoro xonligiga qaytishga qaror qilgan [1.1504-1506]. Vali Muhammadxon xonlikka qaytishidan oldin Safaviy shohining qizilbosh askarlari bilan Movarounnahrda ketganida iliq qarshilanmaganini, bu sababdan Hirotda kutib turgan o'g'lining harbiy kuch berishini va bu kuchlarning Gurjistondan hujum qilishini istagan. Shoh I Abbas bu rejaga rozi bo'lmasa-da, keyinroq qabul qildi. Shoh I Abbas Marv hokimi Mehrobqulixon, Mashhad hokimi Mirzo Arabxonga amr qildiki, *"Vali Muhammadxon o'z vataniga qaytganida uning buyrug'ini bajaring va dushmanlariga qarshi kurashda yordam bering [8.171-172]"*. 1611-yil 30-iyulda Vali Muhammadxon Safaviylar saroyini tark etgan. Shoh I Abbas bir necha kun oldin Ozarbayjon safariga jo'nab ketishga hozirlangan. Shoh Abbas I Vali Muhammadxon ketishdan oldin otlar, tuyalar, xachirlar, chodirlar va qurollar taqdim etgan [1.1506]. Shuningdek, safaviy hukmdor unga qo'shin to'plash uchun 50 ming tuman pul va Zaynalxon boshchiligidagi qizilbosh askarlarni bergan [7.209].

Tarixchi Muhammad Yusuf Munshiyning yozishicha, Shoh Abbas I Vali Muhammadxonga Imomqulixonga qarshi jang qilish uchun 80 ming askar bergan [4.81]. Tarixchi olim Anton Alekseyev Muhammad Yusuf Munshiy o'zining asarda Safaviylar qo'shini soni bo'rttirib ko'rsatilganligini ta'kidlaydi [4.116].

Vali Muhammadxon Mashhadga yetib borgach, Balx yoki Buxoro hujum qilishga ikkilandi. Vali Muhammadxon Chorjo'y va Buxoroga, o'g'li esa qizilbosh qo'shini bilan Balxga hujum qilgan. Vali Muhammadxon Buxoroga yurish qilganda Imomqulixon Buxoroda edi. Vali Muhammadxon 1611-yil 25-avgustda Chorjo'yni va ertasi kuni Buxoroni egallagan. Jiyani Imomqulixon Qarshiga qochgan.

Mahmud ibn Vali o'zining "Bahr ul-asror" asarida voqealarni birmuncha boshqacharoq tasvirlagan. Uning yozishicha, Vali Muhammadning buyrug'iga ko'ra Poyanda otaliq turkman tomonidan fitna uyushtirgan [4.118]. U Buxoro taxtini egallagandan so'ng jiyani Imomqulini qo'llab-quvvatlagan odamlardan qasos ola boshlagan. Ammo uning bu qadami atrofidagi tarafdorlarning yo'qolishiga olib keldi. Oyxonimning turmushga chiqishiga javobgar bo'lgan Jubayriyning Shayx Abdurahimni jazolagani uchun uning yordamidan mahrum bo'lgan. Vali Muhammadxon Imomqulixonni qo'llab-quvvatlaganlar qattiq jazolashni boshlagan [6.132]. Xususan, Vali Muhammadxon kuchli mang'it qabilasining yo'l boshchisi Ali Sayyidbiyni qatl ettirgan, Do'stimbiy arg'un, Shohquchoqbiy qushchi va boshqa Buxoro zodagonlarining ko'zga ko'ringan vakillarini qatl etishga hukm qilgan [4.116]. U o'ziga xiyonat qilishi mumkin bo'lgan

odamlarni tutib, qattiq qiynoqqa solgan. Birozdan keyin yonidagi amaldorlar ham xuddi shunday vaziyatga tushib qolishdan qo'rqib, unga yordam berishdan bosh tortdilar [6.132]. Birinchi bo'lib Samarqand amirlaridan Yalangto'shbiy otaliq olchin, Muhammad Boqi qalmoq, Nadr bek, Shukurbiy saroy va boshqalar Imomqulixon tomoniga o'tishgan [4.116].

Vali Muhammadxon Buxoroni osonlik bilan bosib olgani uchun xonlik boshqa shaharlarini ham bosib olishda qiynalmasligini o'ylagan. Shuning uchun qizil askarlarning yarmini Shoh Abbos I huzuriga yuborgan va shohga butun mamlakatni boshqarganligini bildirgan. U jiyani Qarshida ekanligini shohga bildirib o'tgan. Xon oldidagi amaldorlar jiyani Samarqandda bo'lgani uchun shaharni bemalol bosib olishlarini aytishgan. Vali Muhammadxon yonidagi qizilboshlardan Budoq bey Qajar bilan maslahatlashib, Qarshida bo'lgan Imomqulixonga qarshi kurashish uchun o'n yetti ming jangchi bilan poytaxtini tark etishga qaror qilgan [1.1513].

Imomqulixon tarafdorlari Vali Muhammadxon Qarshidan keyin Samarqandga yurishini bilib oldilar va ular Qarshiga borib, Imomqulixonni yashirinchalik Samarqandga olib keldilar [1.1514]. Mazkur vaziyatdan xabari bo'lgan Vali Muhammadxon Samarqandga sekin yurishga harakat qildi. Vali Muhammad Imomqulixon va Nadr Muhammadga qarshi yurish uchun 70 mingga yaqin askar to'plashga muvaffaq bo'lgan [4.120]. U Samarqandga yaqinlashgach, Imomqulixon kelganini bilgan. Vali Muhammadxonning sustligi Imomqulixon va uning ukasi Nadr Muhammadga mudofaa choralarini ko'rishga imkon bergan. Vali Muhammad jang maydoniga juda kech yetib kelgan va qo'shinining soni ko'p bo'lishiga qaramay, Qozoq xoni 5 minglik kuch yuborilishini kutishi kerak bo'lgan. Qozoq xonining faqat 300 kishilik qo'shini yetib kelgan. Vali Muhammadxon qo'shinlariga qarshi birinchi bo'lib, Imomqulixon hujum qilgan. Qizilbosh askarlar Imomqulixonga qarshi yaxshi mudofaa olib bordilar. Ammo Samarqanddagi diniy vakillar Imomqulixonni qo'llab-quvvatladilar va Vali Muhammadni kofir deb e'lon qildilar. Shu sababli yordamga kelgan qozoq qo'shinlari Imomqulixonga qo'shilgan. Qozoqlarning Imomqulixon tomonga o'tib ketishi Vali Muhammadxon qo'shinida vahima qo'zg'atgan va qo'shin tarqalib ketgan. Vali Muhammadxon yonidagi 300 nafar qizilbosh askari bilan oxirigacha kurashgan. Iskandar bek Munshining jangning aniq sanasini 1020/1611-yil rajab oyining 7 payshanbasi deb ko'rsatilgan. Vali Muhammad mag'lubiyatga uchragan. U asirga olinib, Imomqulixon buyrug'iga ko'ra qatl etilgan [4.119]. Urushda sog' qolgan 40-50 nafar qizilbosh askarlar savdogarlar kiyimida Xurosonga qaytib ketgan. Vali Muhammadxonning o'g'li ham Safaviylar saroyidan panoj so'ragan [1.1514-1515][6.134]. Budoq bey Qoraj juda qiyinchilik bilan Buxoroni tark etib, Tabrizga kelgan va voqea-hodisalarni Safaviy shoh Abbos Iga yetkazadi. Abbos I Hirotda bo'lgan Vali Muhammadxonning o'g'li Rustam sultonga chopar yuborib, tasalli bergan va Xuroson hokimi Husayn Shamlini butun ehtiyojlarni bajarishini bildirgan [7.209].

Vengriyalik sharqshunos Armeniy Vamberi shunday yozadi: *"Vali Muhammadxon tiriklayin qo'lga olindi va g'olib shayxning (Imomqulixon nazarda tutilyapti U.B) amri bilan o'sha zahoti boshidan judo qilingan. U atigi olti yil hukmronlik qildi. Bundan keyin Eron bilan Movarounnahr o'rtasida uzoq muddat tinchlik va xotirjamlik davri davom etdi. Shoh Abbos o'z qurol kuchi bilan raqibi ustidan g'alaba qozongach, o'zining barcha dushmanlari va xususan, o'zbeklar nazarida katta mavqe qozondi. Shu bois, Eronga qilinadigan kichkina to'qnashuv ham to'xtatildi..."*[3.333].

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Safaviylarning bir necha bor Balxni bosib olish rejalari amalga oshmadi. Vali Muhammadxon va Abbos I o'rtasida ma'lum darajada diplomatik aloqalar olib borildi. Vali Muhammadxon Eron shohi Abbos I yordamida bir necha marotaba Buxoro taxtini jiyani Imomqulixonidan qaytarib olishga urinishlari samarasiz yakunlangan. Chunki Vali Muhammadxon 1611-yilda Buxoro taxtini qayta ma'lum muddat boshqargan bo'lsada, jiyani Imomqulini qo'llab-quvvatlagan odamlardan qasos ola boshlagan. Uning bu qadami atrofidagi tarafdorlarning yo'qolishiga olib kelgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. İsgəndər bəy Münşi Türkman. Dünyanı bəzəyən Abbasın tarixi (Tarixə-ələmarayə-Abbasi). II Kitab. – Bakı. "Şərq-Qərb" Nəşriyyat evi, 2014.

2.Мухаммад Юсуф Мунши. Муким-ханская история / Перевод с таджикского, предисловие, примечания и указатели А.А.Семенова. –Ташкент. Издательство Академии наук Узбекской ССР, 1956.

3.Муҳаммад Толиб. Матлаб ут-толибин. / Форс тилидан таржима, сўзбоши ва изохлар муаллифлари: Ғ. Каримий, Э.Миркомиллов. – Тошкент. “Movarounnahr”, 2016.

4. Алексеев А. Политическая история Тукай-Тимуридов: По материалам персидского исторического сочинения Бахр ал-асрор. Санкт-Петербург, 2006.

5. Армений Вамбери. Бухоро ёхуд Мовароуннаҳр тарихи. – Тошкент. Info capital group, 2024.

6. BurtonA. TheBukharans. A dynastic, diplomatic and commercial history 1550–1702. Curzon, 1997.

7. Cihat Aydoğmuşoğlu. Şah Abbas ve zamanı. Doktora Tezi. – Ankara, 2013.

8. Tofiq Nəcəfli. Azərbaycan Səfəvi imperiyasının Türkünstan xanlıqları ilə siyasi əlaqələri. – “İdeal-Print” MMC, Bakı, 2021.